

почитатели на народния поет, които години по ред дефилират пред подредената галерия от Вазови герои на къщата-музей в Сопот.

Читателите и почитателите на поета от по-старите поколения и особено учителите и учениците, които сега изучават живота и творчеството на Вазов, очакват да се разсее това недоумение, предизвикано от едно ново, никому непознато досега предположение.

Необходима е една историческа справка и един по-прецизен разбор на събраните досега материали и на ония, които допълнително ще се открият в тая насока, за да се установи историческата истина. И това ще бъде от полза за нашата историческа наука и литература. Ще бъде от особена полза за нашите вазоведи и биографи на поета.

Димитър Фрагев

ПРЕВОДАЧЕСКОТО МАЙСТОРСТВО НА ДОРА ГАБЕ

На него е посветила монографията си полската литературна историчка Тереза Домбек.¹ Като няколкогодишна преподавателка по полски език в Софийския университет, тя отблизо се запознава с българската литературна традиция, с развитието на общокултурните и литературни контакти между двата славянски народа — българския и полския. Проучвайки рецепцията на полската литература в България, научноизследователският ѝ поглед се е спрял на едно от най-интересните явления в историята на българо-полските литературни връзки — преводаческата и популяризаторската дейност на нашата изтъкната поетеса Дора Габе.

Докато историята на българо-полските литературни отношения през Възраждането е предмет на доста изследвания у нас, на новата рецепция на полската литература са посветени само няколко проучвания за отделни писатели. Нашата полонистика е все още дължник по отношение на редица въпроси от българо-полската литературна взаимност.

Монографията на Домбек запълва значителна част от тази празнота. Авторката е издирила и проучила богат фактически материал. Тя бори с въщина с литературните факти както от полската, така и от българската литература.

Изследването се състои от седем дяла, в които е проследено и анализирано преводаческото творчество на Дора Габе на фона на историческото развитие на българската литература и на българо-полските литературни връзки.

В първия дял „Основни проблеми на българо-полските литературни връзки в първите десетилетия на XX век“ е разгледано оживлението в българския литературен живот след Освобождението, нарастващият стремеж за асимилиране на европейските литературни традиции, който води до увеличаване на преводната литература; поставен е и въпросът за подбора на чуждите творби и за критерия при ценката им. Авторката проследява

проникването на полския модернизъм в България, което се осъществява чрез посредничеството на руската литература. У нас стават известни най-популярните в Русия полски модернисти — К. Тетмайер и Ст. Пшибишевски. Тяхната рецепция, обусловена от специфичното развитие на българското декаденство, скоро нараства до размера на литературно явление. Славата им отшумява с упадък на символизма у нас, за да остане днес само историческо свидетелство за широкото разпространение и относителната трайност на декадентските настроения в България и за потвърждаване на тезата за особения характер на българския модернизъм. Домбек се спира и на преводаческата практика на сърудниците на сп. „Полско-български преглед“, печатен орган на „Полско-българското дружество“, основано след Първата световна война. Списанието има амбицията да проследи формирането на полската литературна традиция и да популяризира най-значителните достижения на полската литература. За осъществяване на тази цел заслуги имат Т. С. Грабовски — ентузиаст за полско-българско сближение, и Боян Пенев, най-ревностният пропагандатор и почитател на полската литература и култура в България. За най-типични представители на полската литература Пенев признава романтиците и модернистите. Неговият литературен вкус и предпочитания дават отпечатък върху облика и съдържанието на списанието. Домбек характеризира полонофилската му дейност, като изтъква положителните ѝ страни и подлага на критика неговите индивидуалистични и естетски позиции.

Дейността на сп. „Полско-български преглед“ и на „Полска библиотека“ е странично явление на фона на литературния ни живот. Но в историята на литературната взаимност те изиграват голяма роля, бележат преломен период в усвояването на полската литература.

За трайното значение на литературната пропаганда особено допринася и преводаческата дейност на Дора Габе. С внимание и с дълбоко уважение към делото на поетесата Домбек е обрисувала съзряването на преводаческото ѝ майсторство — от пър-

¹ Teresa Dąbek, Twórczość przekładowa Dory Gabe, Warszawa, 1969.

вите плахи стъпки под вещото ръководство на Боян Пенев до значителната самостоятелна творческа изjava. С голяма прецизност и чувство за аналитичност авторката различава всеки превод, като прави интересни сравнения между особеностите на лексиката и стихосложението на оригинала и превода, претегля неговите плюсове и минуси.

Успоредно с преводаческата дейност на Дора Габе е разгледано и развитието на личното ѝ творчество, отбелязано е и взаимодействието между тях. Началото на творческия път на поетесата съпада с първите стъпки на символизма у нас; това неминуемо дава отпечатък върху преводите ѝ.

С шедьоврите на полската литература и с полския литературен живот Дора Габе се запознава за първи път в 1913 г., когато посещава Полша заедно с Боян Пенев. По-късно по негово настояване започва да превежда творби от полски автори като сътрудник на сп. „Полско-български бюлетин“. Първите ѝ преводи са откъси от „Пан Тадеуш“ на Мицкевич. Под ръководството на Боян Пенев тя възприема филологическата интерпретация на текста и уважението към оригинала. Като се спира на българската поетична традиция, Дора Габе успява да преодолее трудностите и вярно да претвори съдържанието на оригинала. В сравнение с дотогавашната българска преводаческа практика преводите ѝ имат новаторски характер — служи си със съвременен поетичен език, който разнообразява с думи и изрази от народната разговорна реч, рядко употребява тропизми и диалектизми. Въпреки плавността си преводите ѝ не са пълен еквивалент на оригинала — срещат се изкуствени изрази и конструкции, които нарушават неговата простота и конкретност. Благодарение на новите за времето версификаторски и стилистични решения преводът на „Пан Тадеуш“ осигурява на българската поетеса чедно място сред преводачите на полска поезия; с него започва най-интензивният ѝ преводачески период — 1918—1925.

В сп. „Полско-български преглед“ тя публикува и преводи на стихотворения от Мицкевич — „Тримата Будрисовци“, „Акермански степи“, „На самотата“, „Морска тишина“ и др. Някои от тях са познати от предишни преводи на Хр. Кесаяков, К. Христов и Ив. Вазов. Домбек прави съпоставка между различните преводи, която хвърля светлина върху художественото новаторство на преводачката.

Преводите на творби от Мицкевич показват склонност у Дора Габе към по-свободна интерпретация на емоционалното съдържание. Много по-ясно тази тенденция е изразена в преводите на интимна лирика от М. Конопницка. Стихотворенията ѝ с песимистичен оттенък, пропити от тъга, чувство на самотност, желание за смърт и покой, които се доближават до преживяванията на модернистите, повече ѝ допадат

и тя безпогрешно претворява емоционалното им съдържание.

В преводите от 1917—1920 се проявяват предимствата и недостатъците на преводаческата ѝ практика. Дебютът ѝ е свидетелство за нейните съвременни преводачески изисквания. Слабостите в първите ѝ работи се дължат на недоброто познаване на езика. До голяма степен на преводите слага отпечатък собствената концепция на поетесата — склонност към книжовен неконкретен езиков израз и неопределено настроение.

Превадаческата дейност на Дора Габе оказва влияние върху личното ѝ творчество. Домбек съпоставя стихосбирката „Добруджански песни“ и „Пан Тадеуш“. Далечно ехо на творбата на Мицкевич е и поетичната ѝ проза-спомени от детството. Под влияние на полската поезия се обогатяват поетичните изразни средства на поетесата, личните ѝ творби са по-зрели. Тематичният кръг на стихотворенията ѝ се разширява, емоционалното съдържание се задълбочава. В идейно-художествено отношение обаче те не претърпяват промени. И в новите ѝ стихове са изразени настроения, характерни за отживяващия символизъм.

Плод на съвместната работа на Дора Габе и Боян Пенев е антологията „Полски поети“ (1921 г.). Тя съдържа творби на двадесет и един поети, които представят полската поетична традиция от Мицкевич до скамандритите (Ю. Тувим, А. Слонимски, Я. Лехон, К. Вежински, Я. Ивашкевич и др.). Най-голямо място в антологията е отделено на представителите на романтизма и на „Млада Полша“. Доста скромно е представена най-новата поезия. Това е резултат от неблагоприятното отношение на Боян Пенев към съвременната българска поезия, което се пренася и върху съвременната полска поезия. Резервите към нея са отразени и в послеслова на Дора Габе.

Освен нови в антологията са отпечатани и предишни подобрени преводи. Допълнителната работа върху тях е свидетелство за високите изисквания на преводачката. Те са изчистени от изкуствени изрази и са по-плавни и по-точни. Понякога промените са толкова големи, че в действителност се получават две версии.

В антологията е представен специфичният характер на полския романтизъм с произведения на Мицкевич, Словацки и Красински. Успех за Дора Габе е прецизната интерпретация на техните творби. Най-голямо отклонение в преводите на Словацки има при предаване на своеобразните черти на романтичния патриотизъм.

Промени има и в преводите на Красински, за творбите на когото са характерни фразеологията на религиозната песен, архаизми и неологизми.

Според Домбек в преводите на романтиците Дора Габе не успява да предаде всички идейно-емоционални оттенъци на своеобраз-

ното съдържание на романтичния патриотизъм и мистика. Тя не съумява да достигне стилистичната простота на оригинала, но сполучливо избраната форма на стихосложението придава на преводите ѝ плавност и естественост. В най-голяма степен до мелодията на оригинала се доближават преводните творби с песенна структура. Това показва според Домбек, че поетесата не излиза от рамките на символистичната си поетична концепция.

Тъй като поезията на позитивистите и представителите на „Млада Полша“ се освобождава от някои чисто национални черти и става по-разбираема за чужденците, в преводите си Дора Габе проявява по-голяма склонност към свободно претворяване на емоционалното ѝ съдържание. В някои случаи тя проявява нежелание да свърже конкретното с абстрактното, страх пред прозаизация. Известни ретуши мотивира с непереводимостта на типичните за речника на „младополските“ архаизми, диалектизми и неологизми. Особените лексикални средства предава с помощта на неограничен брой стари изрази и форми или чрез амплификация.

Понякога преводачката не дооценява колорита и простотата на поетичната реч. Унифицирането на стилистичните средства обаче не обхваща стихосложението. Почти всички преводи запазват неговата самобитност и вътрешния си ритъм. Развивайки версификационното майсторство, в някои преводи Дора Габе обръща по-голямо внимание на мелодията отколкото на съдържанието. Символистичните ѝ позиции определят едновременно недостатъците и достоинства на нейните преводи. Но опитът на символистичната поезия се оказва недостатъчен при превода на творби от следвоенното поколение. Тя не може да се справи с творчеството на скамандритите. Непознаването на поетиката им я води до промени при Вежински и до „истинска катастрофа“ в преводите на Тувим. Поетичната позиция на скамандритите, която е в противоречие със символистичната, е неразбираема за Дора Габе. Тя не успява да схване дълбочината в чувствата, нито сложността на преживяванията им. Не намира съответствие на разговорната реч, на прозаизмите и вулгаризмите в тяхната поезия. Но дори и в несвършените ѝ преводи звучи правдива, всеки път различна мелодия на стиха.

Дълги години антологията „Полски поети“ е единственият извор за знания по полска литература. След повече от четиридесет години някои преводи на Дора Габе се препечатват от антологията, която ѝ осигурява челно място сред създателите на преводаческите ни традиции.

През първите следвоенни години освен в „Полско-българското дружество“ поетесата взема участие във всички пропагандни начинания, свързани с Полша и нейната култура — пише рецензии, репортажи, из-

нася сказки, превежда либретото на операта „Халка“ от Монюшко. Тя е първата и единствена популяризаторка на големия и богато надарен полски поет и драматург Ст. Виспянски — в 1919 г. превежда драмата му „Съдии“, привлечена от общочовешката ѝ проблематика. В този превод поетесата среща много трудности при преодоляване на народната и локална стилизация. Въпреки известна изкуственост, в сравнение с антологията, „Съдии“ е несъмнено постижение в доближаване до разговорната реч.

Дора Габе има всеостранни преводачески интереси. Тя превежда разкази на Реймонт, Сенкевич, Дигашински. Преводите ѝ в проза обаче отстъпват на стихотворните не само по художествен колорит, но и по точност. Те са странично явление в преводаческата ѝ дейност.

През 1921 г. чрез популяризацията на Б. Пенев и преводите на Д. Габе започва проникването на Ян Каспрович в България. Поетесата се запознава лично с полския поет и два месеца работи над преводите заедно с него. Непосредственият контакт с автора, опознаването на биографията му, на художествения му вкус, мнението му за изкуството и за собствените му творби — всичко това спомага за сполучливото интерпретиране на „Химните“ от страна на преводачката. Дълбокото съпреживяване на емоционалната атмосфера в тях, свързано с чувствителността ѝ към пластичните им качества, решава художествения успех на Дора Габе. В цяла глава от изследването си Домбек анализира успехите и неудачите на преводите. В „Химните“ стремежът на Каспрович да пренесе събитията в абстрактна плоскост натежава над философското съдържание. Изходен пункт за отрицанието на света става християнското учение. Религиозната проблематика е не само метафора с обществено съдържание, но е и основна черта на „Химните“. Дора Габе не винаги разполага с точни съответствия на католическите и християнските понятия. В „На загиналия свят“ слабо звучат някои идейни акценти в антихристиянската полемика.

Българските поети, подчертава Домбек, не са привикнали да разглеждат метафизични проблеми в рамките на определено религиозно учение. Затова християнският бог в схващанията на Дора Габе става по-широк метафизичен символ, отколкото е бил в намеренията на Каспрович. Но общественият характер на „Химните“ не се изменя. Страстният протест против злото и търпението, жаждата за добро и вярата в любовта намират в преводите пълно покритие. Като илюстрация на казаното може да послужи заключението на химна „Свети Боже“.

Преводът на Дора Габе не претворява всички оттенъци в значението на „Химните“ — липсват някои характерни елементи за стила на Каспрович, а в някои части е намалена автентичността. Въпреки това Домбек из-

тъква, че емоционалните реакции, които преводът предизвиква, са равностойни на оригинала и той напълно достига художествената му стойност. Затова без колебание авторката преценява превода като конгениален. Тя цитира отзиви за него и от полския, и от българския печат, в които той е оценен като шедьовър на преводаческото изкуство.

След катастрофичните „Химни“ на Каспрович Дора Габе започва работа над поемата на Ю. Словацки „Ангели“. Тя избира творба, която отговаря на творческия ѝ темперамент. При избора съществена роля изиграва и влиянието на Б. Пенев, който неведнъж е изтъквал възхищението си от поемата. Дора Габе работи дълго над превода, среща трудности поради специфичния характер на произведението, стреми се да попадне на библиейския тон на оригинала. За стилистичен пример тя взема съвременния текст на библията. Архаизацията на стила преводачката постига не с черковнославянски архаизми, а със стари народни думи, които отлично изпълняват стилистична функция, без да обременяват текста с изкуствено звучене. Благодарение на дискретната евангелска стилизация езикът на превода създава илюзия за старинност, а същевременно е съвременен и разбираем. В поемата синтактичните обрати изпълняват двойна функция — служат за архаизация или за римуване на поетичната проза. Поетесата запазва художественото единство на поемата и избягва модернистичното многословие, превъзможва склонността си към многозначност, постига яснота и прецизност, които напразно бихме търсили в тогавашното ѝ оригинално творчество. Дора Габе създава превод-шедьовър, в който в друга езикова форма оживява красотата на оригинала. С него тя обогатява българската преводна литература с нов вид стилизирана поетична проза.

С „Ангели“ приключва първият дял от творческата дейност на Дора Габе. След 1925 г. тя се отдалечава от полската литература и отбелязва значителни постижения в областта на детската литература. Тя издава и два тома лирика — „Земен път“ (1928) и „Лунатичка“ (1932), които, в сравнение с дебюта ѝ през 1908 г., се отличават с художествена зрелост. Тереза Домбек прави подробен анализ на стихосбирките, като изтъква художествените им достоинства и отбелязва, че поетесата е все още в плен на символизма. Тя търси примери между личното творчество на Дора Габе и дългогодишния ѝ интерес към полската литература, отбелязвайки някои моменти на сходство и влияния, които се проявяват по различен начин през определени периоди от творчеството ѝ. В „Земен път“ влиянието се забелязва в общото настроение, в някои мотиви и образи. В „Лунатичка“ сходството е в отделни изрази и стилни похвати. Като

единствен пример на непосредствено въздействие на романтичната поезия е посочен разказът „Икона“, който съдържа реминисценции от поемата на Словацки „Ангели“. В духа на романтичната мистика е написан „Апостолът“ от цикъла „Добруджа“ („Земен път“). Слабото ехо на романтизма се изгубва в „Лунатичка“. Но в творчеството на Дора Габе дълго звучи ехото от общуването ѝ с поезията на Каспрович, който най-силно въздейства на нейното въображение. Следи от неговото влияние има и в ранния цикъл „Листове от албум“ (1920) и в циклите „Ветрове“ (1925), „На път“ (1926) и в „Лунатичка“. За първи път по подобие на „Химните“ тя начупва фразата. Цикълът „Ветрове“, посветен на Добруджа, съдържа реминисценции от есхатологичните видения на „Химните“. Като сравнява творбите на Дора Габе с поезията на Каспрович, Домбек стига до предположението, че разнородните чувства в лириката ѝ се свързват с податливостта ѝ към литературни влияния, от които на първо място е авторът на „Химните“. Без да оспорваме въздействието на Каспрович върху творчеството на българската поетеса, трудно бихме възприели коншепцията, че богатата гама от чувства в стихотворението ѝ е резултат на влияние. В стремежа си да „види“ общото, Домбек е пренебрегнала самотното в поетичния свят, в личния почерк и в преживяванията на Дора Габе.

През 1931 г. във връзка с оживлението на полската пропаганда започва вторият кратък период от преводаческата дейност на Дора Габе. Подновява се издаването на сп. „Полско-български преглед“ и тя е сред най-активните полонофили. Преводачката се обръща към съвременната полска поезия, като търси в нея настроения, подобни на изразените в „Лунатичка“. Подборът на поетите не е случаен, някои от тях са познати още от антологията „Полски поети“, но творбите, които Дора Габе превежда, не са подбрани съвсем сполучливо. В сравнение с първия ѝ преводачески период тя проявява по-голяма самостоятелност, като предпочита стихотворения, които отговарят на собствения ѝ вкус. Насочването към съвременната полска поезия е израз на идейно-художествената промяна в собственото ѝ творчество. Въпреки това Дора Габе не достига желаните ефекти. Всички преводи от съвременната полска поезия, с изключение на стихотворението „Пилсудски“ от Вежински, са направени през една година и според Домбек създават впечатление, че са нахвърляни набързо. В известен смисъл те напомнят преводите на скамандритите от антологията. На съвременната полска поезия през този период поетесата посвещава малко време и проявява към нея нетраен интерес. В сравнение с преводите от 1917—1925 г. този преводачески период (1931—

1934) има скромни резултати. След 1934 г. тя се заема с чешката литература, за да се върне отново към полската след 1944 година.

В последния раздел на монографията си авторката отбелязва новите обществено-политически и културни промени в България след деветосептемврийската победа, които обуславят и новия етап в историята на проникването на полската литература у нас. Разширява се преводаческата дейност, а заедно с това се изменя и подборният критерий. Докато в миналото литературната рецепция е едностранична, то в последните двадесет и пет години българските читатели се запознават и със съвременната литература, и с цялостното формиране на полските литературни традиции. При подбора изходен пункт е марксисткото литературознание и извършената в българската славистика ревизия на традиционните литературно-исторически схващания.

Дора Габе е призната за най-изтъкнатата преводачка на полската поезия. Тя е един от най-активните създатели на новата история в българо-полските литературни връзки. През 1947—1949 г. тя непосредствено се запознава със следвоенна Полша и посвещава на изстрадалия полски народ цикъла „Героична Варшава“. Дора Габе популяризира творчеството на съвременните полски поети Й. Пшибош, Я. Шпйевак, Т. Холуй. След 1950 г. поетесата отново се обръща към полската литературна традиция. Поправките, които прави в новите издания на старите преводи, показват, че тя не отстъпва от принципната вяност към стила на оригинала, независимо че е склонна към по-голяма свобода по отношение на метриката. Промените в преводаческата ѝ техника са най-големи в „Кримски сонети“, където отстъпката от стихосложението на оригинала е използвана за свободно претворяване на богатството от художествени образи. Благодарение на това тя съумява да предаде и

най-майсторския орнамент и да постигне затрогваща простота. „Кримски сонети“ са най-значителното постижение на Дора Габе след 1944 г. Новите преводни творби от Словаки и Конопницка носят и новите особености в поетиката на българската поетеса — простота и конкретност.

За преводаческата дейност на Дора Габе още в 1926 г. Д. Кьорчев пише: „Петдесет дипломати не биха успели да направят в България толкова за Полша, колкото допринесе със своето прекрасно литературно дело Дора Габе“¹.

Монографията на Т. Домбек е задълбочено и изчерпателно изследване за един значителен дял от историята на българо-полските литературни връзки. Наистина не всички нейни постановки и изводи могат да се приемат безрезервно. Трудно бихме се съгласили със схващането ѝ например, че Дора Габе е представител на символизма у нас. Като се има предвид цялостното творчество на поетесата и характерът и своеобразието на българския символизъм подобно схващане от страна на авторката ни се струва твърде неаргументирано, тъй като в случая се вземат под внимание само някои външни, формални страни на едно разностранно творчество. Освен това в стремежа си да подчертае значимостта на известни страни от дейността на Дора Габе като преводачка Домбек преповтаря някои от тях. Но това не накърнява достойнствата на изследването, което е значителен принос в осветляване на рецепцията на полската литература в България, принос в литературното сътрудничество между поляци и българи, който можем само да приветствуваме.

Силвия Бакърджиева-Лекова

¹ Д. Кьорчев, Д. Габе-Пенева, Полски поети, Пролом (IV), 1926, кн. 5, стр. 319—320.